

Τα Σχολεία στην Αρχαία Ελλάδα

Του Kenneth Freeman, (μετ. Αλέξανδρος Κόντος, Εκδόσεις Ελάτη Αθήνα 2001.

Η υποδομή κάθε ανθρώπινης κοινότητας είναι το πολίτευμα. Από αυτό εξαρτάται η ευποιία, η ευπραγία και η ευζωία της. Αυτό μόνοι οι αρχαίοι Έλληνες το συνειδητοποίησαν και δημιούργησαν το πολίτευμα στο οποίο ο Δήμος ήταν το ανώτατο πολιτειακό όργανο. Οι πολίτες αναδεδειγμένοι στα αξιώματα με κλήρωση ή σπανιότερα με εκλογή είχαν, κατά κανόνα, θητεία ενιαύσια και μη επαναλήψιμη. Μετά το τέλος της λογοδοτούσαν. Αυτή ήταν η αρχαία ελληνική πολιτική διαδικασία. Η παιδεία των αρχαίων Ελλήνων απέβλεπε προς αυτή, γιατί χάρη σ' αυτή άνησαν πολίτες και πόλεις. Διεπόταν από τις ρήσεις «Φύοκαλοῦμεν μετ' εντέλειας καί φιλοσοφοῦμεν άνευ μαλακίας» καθώς και «Νους υγιής εν σώματι υγιεί». Διπλός της στόχος ήταν να κάνει το νέο άνθρωπο πολίτη ικανό να υπερασπιστεί το πολίτευμα της πόλης του κατά κάθε εξωτερικής ή εξωτερικής επιβουλής. Ο στόχος αυτός ενέπνεε το νέο πολίτη και του έδινε τη γνωστή αρχαία ελληνική ιδιαιτερότητα. Ο βρετανός συγγραφέας με την ευρυμάθεια του και ο μεταφραστής με τα πλούσια σχόλια του αναλύουν πολύ γλαφυρά το διπλό στόχο της ελληνικής παιδείας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Στο βιβλίο αυτό γίνεται μιά αξιόλογη προσπάθεια περιγραφής και ερμηνείας της Ελληνικής Παιδείας. Είναι αξιοθαύμαστη η ευρεία γνώση των αρχαίων κειμένων, που έχει ο συγγραφέας. Η εύστοχη χρήση τους και η επίκαιρη παράθεση τους έρχονται πάντα να επιρρώσουν τις απόψεις του. Θα έλεγε κανείς πως το νεαρό της ηλικίας του έδωσε την ευκινησία να αναδιφήσει σ' όλους τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς απ' όπου μπόρεσε να αρουσθεί τις πληροφορίες του. Όμως η πολιτική σκέψη της εποχής του δεν είχε ακόμα αναβαπτιστεί στα νάματα της Αρχαίας Ελληνικής Πολιτικής Σκέψης και Πράξης και έτσι ο νεαρός συγγραφέας φαίνεται να δυσκολεύεται κάπως στην εμβάθυνση των αρχαίων ελληνικών πραγμάτων. Έτσι ο νεαρός συγγραφέας δε φαίνεται να έχει συνειδητοποιήσει ότι κατά την Αρχαία Πολιτική Σκέψη και Πράξη τρία ήταν τα πολιτεύματα: η μοναρχία, η ολιγαρχία και η δημοκρατία και ότι η παιδεία ακολουθεί τις προδιαγραφές που ορίζει το καθένα από τα τρία αυτά πολιτεύματα.

Στη δημοκρατία υπάρχει η ισότητα ανάμεσα στους πολίτες. Πηγή εξουσίας είναι ο δήμος. Ανώτατο πολιτειακό όργανο είναι η εκκλησία του δήμου (η λαϊκή συνέλευση) σ' αυτή συμμετέχουν όλοι οι πολίτες που έχουν κλείσει είκοσι χρόνια. Η ανάδειξη των αρχόντων γίνεται, κυρίως με κλήρωση που είναι και το κύριο χαρακτηριστικό της δημοκρατίας, κατά τον Αριστοτέλη, ενώ η εκλογή, ως το πούμε από τώρα, είναι το κύριο χαρακτηριστικό της ολιγαρχίας στην αρχαία Αθήνα του 4ου -5ου αιώνα τα 99,85% των αρχόντων ήσαν κληρωτοί και οι αιρετοί που είχαν και πολιτικές αρμοδιότητες ήταν μόνο 0,15% και αυτοί ήταν δέκα στρατηγούς. Για να συμμετάσχει κανείς στην κλήρωση ή εκλογή για κάποιο αξίωμα έπρεπε να έχει κλείσει τα τριάντα και να μη χρωστάει στο δημόσιο. Θα πρέπει να επισημανθούν όμως τα ακόλουθα:

1) Οποιοδήποτε αξίωμα, αρχή, κληρωτό ή αιρετό ήταν προσιτό σ' οποιοδήποτε πολίτη. Η θητεία των αξιωματούχων στα διάφορα αξιώματα είναι κατά κανόνα ενιαύσια, μονοετής.

2) Στα κληρωτά αξιώματα της Διοικητικό-Εκτελεστικής δεν επιτρεπόταν να ξανακληρωθεί κανείς, όχι γιατί δεν θεωρούνταν άξιος να άρξει ξανά, αλλά για να δοθεί η ευκαιρία και σε άλλους να άρξουν. Εξαιρέση υπήρχε για τους βουλευτές (διοικητικό - εκτελεστική) αυτοί μπορούσαν να επανακληρωθούν για μια ακόμα αλλά και τελευταία χρονιά στη ζωή τους, με την προϋπόθεση βέβαια πως όλοι οι πολίτες είχαν χρηματίσει βουλευτές. Όλοι οι αξιωματούχοι της Εκτελεστικής στο τέλος της θητείας τους λογοδοτούσαν. Κληρωτοί ήταν και οι ηλιαστές, οι ανώτατοι δικαστές (Δικαστική) και ήταν επιτρεπτό να κληρωθεί κανείς

ηλιαστής άπειρες φορές, γιατί ο ηλιαστής, προσομοιαζόταν με τον εκκλησιαστή (Νομοθετική), δηλαδή τον απλό πολίτη που έπαιρνε δικαιωματικά μέρος στην εκκλησία του δήμου για αυτό το λόγο οι ηλιαστές δε λογοδοτούσαν: η Ηλιαία ήταν μιά μικρή Εκκλησία του Δήμου.

3) Τα αξιώματα είναι πολυπληθή, ακριβώς για να καταγίνονται με αυτά πολλοί πολίτες και να μαθαίνουν την τέχνη να άρχουν, γιατί ελευθερία για τους αρχαίους Έλληνες είναι να άρχεις και να άρχεσαι με τη σειρά σου. Στην Αθήνα των 30.000 πολιτών υπάρχουν 6.000 δικαστές, 500 βουλευτές και πολλά άλλα αξιώματα, όλα κληρωτά, που πλησίαζαν πολύ τον αριθμό 7.000. Υπήρχαν και δέκα στρατηγοί που ήσαν αιρετοί και κάποιοι άλλοι αξιωματούχοι επίσης αιρετοί αλλά δευτερεύουσας σημασίας και με αρμοδιότητες μη αποφασιστικές.

4) Υπάρχει σαφής διάκριση των λειτουργιών της εξουσίας (Νομοθετική [Εκκλησία του Δήμου] Δικαστική [Ηλιαία] Διοικητικό-Εκτελεστική [Αρχές]

5) Η ιεράρχηση των λειτουργιών της εξουσίας είναι: α) Νομοθετική, β) Δικαστική και γ) Διοικητικό -Εκτελεστική.

6) Η Διοικητικό- Εκτελεστική λογοδοτεί, ευθυνοδοτεί, στο τέλος της θητείας στην Δικαστική ή στη Νομοθετική. Στην ολιγαρχία, επειδή και αυτή στους Έλληνες δεν είναι παρά συρρικνωμένη δημοκρατία, πηγή εξουσίας τυπικά είναι ο Δήμος, η Εκκλησία του Δήμου (η Απέλλα στη Σπάρτη). Σ' αυτή συμμετέχουν όσοι πολίτες έχουν κλείσει τα τριάντα. Ουσιαστικά το σώμα λίγων ανώτατων αξιωματούχων (οι πέντε Έφοροι στη Σπάρτη) είναι το ανώτατο πολιτειακό όργανο και η πραγματική πηγή της εξουσίας. Οι ανώτατοι αξιωματούχοι (οι Έφοροι στη Σπάρτη) αναδείχονται στην εξουσία και αλλά-ζουν με εκλογές και δεν ευθυνοδοτούν είναι δηλαδή ανεύθυνοι. Στα άλλα αξιώματα η επιλογή γίνεται με διορισμό από τους ανώτατους αξιωματούχους• οι διορισμένοι πρέπει να έχουν κλείσει τα σαράντα. Και ακόμα: 1) η θητεία των αξιωματούχων, κατά κανόνα, είναι ενιαύσια. 2) το ίδιο πρόσωπο δεν ξα-νασκει το ίδιο αξίωμα δυό φορές. Τα αξιώματα στην ολιγαρχία δεν είναι πολυάριθμα και η αυξημένη ηλικία συμμετοχής στην Απέλλα και πρόσβασης στα αξιώματα (30 και 40 ετών αντίστοιχα, ενώ στη δημοκρατία 20 και 30) παρακωλύουν την ενασχόληση με την πολιτική, ακριβώς γιατί η ολιγαρχία θέλει λίγους πολίτες στην εξουσία για τον ίδιο λόγο δεν υπάρχει σαφής διάκριση στις λειτουργίες της εξουσίας (Νομοθετική, Δικαστική, Διοικητικό - Εκτελεστική) και στο ίδιο αξίωμα είναι δυνατό να έχουν επισωρευτεί και διοικητικό - εκτελεστικές αρμοδιότητες. Κι ακόμα στην ολιγαρχία ή Διοικητικό- Εκτελεστική υποσκελίζει τις άλλες δύο λειτουργίες.

Στη μοναρχία λέει ο Αριστοτέλης, πηγή εξουσίας είναι ένα μόνο πρόσωπο, ο μονάρχης. Αυτός κυβερνά ισόβια, χωρίς να λογοδοτεί, να ευθυνοδοτεί, σε κανέναν είναι ανεύθυνος. Η αλλαγή του μονάρχη γίνεται με βάση το κληρονομικό δικαίωμα ή με δολοφονία του μονάρχη με κάποιον που συνήθως τον αντικαθιστά.

Στην Αρχαία Ελλάδα η Παιδεία σκοπό έχει τη διαιώνιση του κάθε πολιτικού καθεστώτος. Το ίδιο βέβαια γινόταν και γίνεται πάντα και παντού. Ειδικά στη σύγχρονη εποχή η Παιδεία ενός κράτους θεωρείται επιτυχημένη, αν είναι συνδεδεμένη με την παραγωγή και ανταποκρίνεται στις ανάγκες της. Η σημερινή Παιδεία, κατά κύριο λόγο, μας μαθαίνει κάποια δουλειά, κάποιο επάγγελμα, έτσι ώστε να μπορέσουμε να παίξουμε το ρόλο του καλοαδωμένου γριναζιού στην κοινωνική μηχανή• δευτερευόντως, για τα μάτια, στο σκεπτικό των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων και νομοθετημάτων αναφέρεται πως επιδιώκεται και η πολιτική διαμόρφωση του νέου ανθρώπου. Κατ' αυτό τον τρόπο και η σύγχρονη Παιδεία διαιωνίζει τα σημερινά πολιτικά καθεστώτα. Και μιλάμε κυρίως για τα κοινοβουλευτικά πολιτικά καθεστώτα, που είναι βέβαια ολιγαρχικές παραλλαγές, αλλά προσπαθούν κατ' επίφαση να διατηρήσουν κάποιους θεσμούς της αθηναϊκής δημοκρατίας και να παριστάνουν ψευδεπίγραφα τις δημοκρατίες. Για τα ολοκληρωτικά καθεστώτα καλύτερα να μη μιλήσουμε, μιά και η σχέση τους με τη δημοκρατία, όπως τη βίωσαν οι Αρχαίοι Έλληνες είναι από αρνητική έως μηδενική.

Η Παιδεία στην Αρχαία Ελλάδα δεν ήταν καθόλου συνδεδεμένη με την παραγωγή• δεν είχε καμία σχέση μ' αυτό που σήμερα ονομάζουμε επαγγελματική αποκατάσταση. Όχι βέβαια γιατί δεν τους ενδιέφερε η οικονομική ανάπτυξη• τους ενδιέφερε και με το παραπάνω. Αλλά αυτό το ονόμαζαν τέχνη. Για τους Αρχαίους Έλληνες η Παιδεία δεν είναι κάτι το ουδέτερο, όπως σήμερα συχνά υποστηρίζεται, αλλά είχε χαρακτήρα καθαρά πολιτικό, είχε συνδεθεί στενά με το πολίτευμα: πως δηλαδή ο νέος άνθρωπος θα γίνει καλός πολίτης έτσι ώστε να διαιωνισθεί το πολίτευμα της δικής του πόλης. Σε κάθε πολίτευμα, το νομικό πλαίσιο στόχο έχει να διαμορφώσει τον πολίτη, ώστε να υπερασπίζεται με λόγο και με έργο, το πολίτευμα στο οποίο ζει. Μέσα σ' αυτή τη φιλοσοφία εντασσόταν και η στρατιωτική εκπαίδευση

Την όλη ελληνική παιδευτική σκέψη ακολούθησαν και όσοι Έλληνες συγγραφείς ασχολήθηκαν με τον ένα ή τον άλλον τρόπο με την Παιδεία. Ο Αριστοτέλης ακολουθώντας την Ελληνική Σκέψη λέει ρητά (Πολ Ε, 1310α-12-22) πως κάθε πολίτευμα, για να διατηρηθεί πρέπει να έχει την ανάλογη Παιδεία. Έτσι η δημοκρατία πρέπει να έχει δημοκρατική Παιδεία και η ολιγαρχία ολιγαρχική. Για την παιδεία των μοναρχιών δε μιλάει ο Αριστοτέλης, γιατί βέβαια στη μοναρχία δεν υπάρχουν πολίτες αλλά μόνο υπήκοοι. Φυσικά και ο Πλάτωνας και ο Ξενοφώντας, όταν μιλούν για την Παιδεία μιλάνε και αυτοί για την πολιτειακή λειτουργικότητα της και δεν αναφέρονται καθόλου στην επαγγελματική αποκατάσταση του νέου ανθρώπου.

Όλα αυτά δε φαίνεται να τα λαβαίνει υπόψη του ο νεαρός βρετανός συγγραφέας. Αντίθετα επηρεασμένος από τη σύγχρονη του φιλομοναρχική Παιδεία της χώρας του προσπαθεί να βρει αναλογίες ανάμεσα στην Αρχαία Ελλάδα και τη Βικτωριανή εποχή του. Έτσι γι' αυτόν Τριτοβάθμια Παιδεία είναι η ενασχόληση με τη στρατιωτική εκπαίδευση που δέχονταν τα ελληνόπουλα συνήθως από τα 18 μέχρι τα 20. Όμως ούτε αυτό ήταν ενιαίο για τους Αρχαίους Έλληνες. Η σπαρτιατική Παιδεία ήταν προσαρμοσμένη στις ανάγκες της Σπάρτης και του πολιτεύματος της, ενώ η αθηναϊκή ακολουθούσε τις ανάγκες του πολιτεύματος της Αθήνας.

Κι ας δούμε λεπτομερέστερα την Παιδεία στις δύο μεγάλες ελληνικές πόλεις.

Στην Αθήνα τα πρώτα γράμματα το Αθηναϊόπουλο τα μάθαινε στο σπίτι. Γύρω στα δεκατέσσερα, αν υπήρχε η οικονομική ευχέρεια και δεν ήταν υποχρεωμένο να βοηθάει τον πατέρα του στη δουλειά, άρχιζε να πηγαίνει στα γυμναστήρια, να του φέρνουν και κανένα δάσκαλο, για να του μαθαίνει λογοτεχνία-Όμηρο κυρίως- και μουσική. Στα δεκαοχτώ γινόταν πολίτης και έκανε μέχρι τα είκοσι τη στρατιωτική του θητεία Στα δε-καεννιά έδινε τον Όρκο του Πολίτη (ή όρκο των Εφήβων, όπως είναι άλλως γνωστός) στο Διονυσιακό Θέατρο μπροστά σ' όλους τους Αθηναίους, τους μέτοικους, τους ξένους που τύχαινε να περνάνε απ' την Αθήνα εκείνη την εποχή αλλά και τους δούλους• μπροστά σε όλους όσους βρίσκονταν στο Διονυσιακό Θέατρο εκείνη τη μέρα. Η είσοδος ήταν, όπως πάντα ελεύθερη για το Θέατρο, αν δεν ήταν συγκεντρωμένη μόνο η Εκκλησία του Δήμου. Γιατί, καθώς ξέρουμε, από τα μέσα περίπου του 4ου αιώνα π.Χ. η Εκκλησία του Δήμου συνεδρίαζε στο Διονυσιακό Θέατρο πιο αναπαυτικά από την Πνύκα.

Στα είκοσι κλεισμένα ο νεαρός πολίτης γινόταν δεκτός στην Εκκλησία του Δήμου• δεν είχε όμως το δικαίωμα λόγου• αυτό το αποκτούσε και στα τριάντα κλεισμένα οπότε είχε και πολλές πιθανότητες να κληρωθεί σε κάποιο από τα 7000 αξιώματα ή να εκλεγεί στρατηγός, ταξίαρχος, ίππαρχος, φίλαρχος ή ταμίας. Έχουμε λοιπόν στην Αθήνα την ακόλουθη παιδευτική διαίρεση :

- 7-14 πρωτοβάθμια στο σπίτι,
- 14-18 δευτεροβάθμια στο σπίτι και στα γυμναστήρια,
- 18-20 στρατιωτική θητεία
- 20-30 τριτοβάθμια.

Στην Αθήνα η τριτοβάθμια εκπαίδευση διαρκούσε δέκα χρόνια από τα 20 μέχρι τα 30. Η τριτοβάθμια ήταν η σοβαρότερη και πολυχρονιότερη, γιατί κατά τη διάρκεια της μάθαινε, ακούγοντας και βλέποντας, να συμμετέχει στα κοινά, ν' ανέρχεται και να άρχει, μιά και το δημοκρατικό πολίτευμα απαιτούσε απ' αυτόν και τα δυο σκέλη: και το να άρχεται και το να

άρχει. Η τριτοβάθμια εκπαίδευση πραγματοποιούνταν στην Πνύκα (μέχρι τα μέσα του 4ου αιώνα), όπου συνερχόταν ή Εκκλησία του Δήμου, στο Θέατρο, που τον πλήρωναν (θεωρικά), για να παρευρεθεί, στην αγορά και στις πάνδημες γιορτές αθηναϊκές ή πανελλήνιες ή άλλες συγκεντρώσεις δημόσιες ή ιδιωτικές. Και φυσικά στην τριτοβάθμια ήσαν δεκτοί όλοι οι πολίτες.

Οι Αθηναίες δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα. Γι' αυτό δεν πήγαιναν στις καθαυτό πολιτικές συγκεντρώσεις. Αυτό δεν τις εμπόδιζε και στις γιορτές να συμμετέχουν και στο θέατρο να παρευρίσκονται. Αν όμως δε συμμετείχαν στην πολιτική εξουσία οι Αθηναίες και γενικότερα οι Ελληνίδες, στην ιερατική εξουσία συμμετείχαν το ίδιο με τους άνδρες τους: μπορούσαν να γίνουν ιέρειες. Δικαίωμα που δεν το έχουν κατακτήσει οι σημερινές Ελληνίδες ακόμα

Η Σπάρτη ζούσε πάντα μέσα στο φόβο μιας ενδεχομένης επανάστασης των Ειλώτων. Γι' αυτό το πολίτευμα της ήταν προσανατολισμένο προς την αντιμετώπιση ενός τέτοιου ενδεχομένου. Θεωρούνταν προπύργιο της ολιγαρχικής σκέψης και πράξης, αν και, στην ουσία τηρώντας τα κύρια χαρακτηριστικά της δημοκρατίας, δηλαδή 1) το ενιαύσιο της θητείας και 2) το μη επαναλήψιμο του αξιώματος, ήταν πιο δημοκρατική από τις σημερινές Κοινοβουλευτικές Ολιγαρχίες. Το Σπαρτιατόπουλο, το αγόρι, εγκατέλειπε το σπίτι του στα επτά του χρόνια, κοιμόταν σε κοινούς χώρους και μέχρι τα δώδεκα έκανε μιά αθλητική -προστρατιωτική εκπαίδευση. Από τα δώδεκα μέχρι τα είκοσι ακολουθούσε πιο έντονη εκπαίδευση, περισσότερο στρατιωτική. Η ενασχόληση με τα γράμματα και τη μουσική ήταν στοιχειώδης. Αυτή την παιδευτική διαδικασία ο νεαρός άγγλος συγγραφέας την ονομάζει εσωτερικό σχολείο. Από τα είκοσι μέχρι τα τριάντα ο Σπαρτιάτης πολίτης ονομαζόταν Ειρένας [αρχαία: (Ε)ίρην,-ενός] και εκπαίδευε τους νεότερους οι Ειρένες αποτελούσαν επίλεκτο τμήμα του σπαρτιατικού στρατού. Μετά τα τριάντα ο Σπαρτιάτης έπαιρνε μέρος στην Απέλλα και μετά από τα σαράντα μπορούσε να διοριστεί από τους Εφόρους σε κάποιο από τα λιγοστά αξιώματα. Το δικαίωμα λόγου στην Απέλλα το είχε επίσης στα σαράντα: είναι γνωστό άλλωστε πως μάθαιναν να μιλάνε λακωνικά. Μπορούμε να πούμε πως πρωτοβάθμια ήταν η εκπαίδευση από τα επτά μέχρι τα δώδεκα και δευτεροβάθμια μέχρι τα είκοσι. Μετά τα κλεισμένα είκοσι άρχιζε η τριτοβάθμια εκπαίδευση, η οποία πραγματοποιούνταν με τη συναναστροφή στα συσσίτια, τα φειδίτια - φιδίτια ή φιλίτια, όπως ονομάζονταν, στις εκστρατείες, στις γιορτές και μετά τα τριάντα κλεισμένα και στην Απέλλα. Και στη Σπάρτη ή τριτοβάθμια εκπαίδευση κρατούσε είκοσι χρόνια από τα 20 μέχρι τα 40.

Τα κορίτσια χωρίς να εγκαταλείπουν την οικογενειακή στέγη, αθλούνταν κι εκείνα μέχρι να παντρευτούν. Η γυναίκα στη Σπάρτη είχε πολλές ελευθερίες: Ποτέ γυναίκα στη μετά γυναικοκρατία ιστορία της ανθρωπότητας δεν έζησε και δεν αισθάνθηκε πιο ελεύθερη από τη Σπαρτιάτισσα. Ο μόνος λόγος διαζυγίου ήταν η ατεκνία. Φυσικά η ιερατική ισότητα είναι και στη Σπάρτη αυτονόητη.

Μια σύντομη σύγκριση ανάμεσα στην Αθήνα και τη Σπάρτη θα έδινε τα ακόλουθα :

Στην Αθήνα υπήρχαν περισσότερα αξιώματα, γιατί από τη μία μεριά εξυπηρετούσαν το δημοκρατικό ιδεώδες να ασκηθούν οι πολίτες στην διαχείριση των ευθυνών της εξουσίας και από την άλλη ήταν τρόπος να έχουν δουλειά και να πληρώνονται από το δημόσιο ταμείο 20.000 πολίτες. Το ταμείο γέμιζε προπάντων από τη φορολόγηση των πλουσιότερων πολιτών.

Οι πλούσιοι Αθηναίοι αποκτούσαν δόξα και τιμούνταν πολύ, όταν αναλάμβαναν - και μάλιστα χωρίς να έρθει η σειρά τους- διά φορές λειτουργίες, έκτακτες οικονομικές διευκολύνσεις προς το σώμα των πολιτών κυρίως αλλά και όλων των κατοίκων της Αττικής συχνά. Το κληρωτό σύστημα ανάδειξης των αρχόντων έδινε ίσες πιθανότητες σε όλους να αναλάβουν κάποιο αξίωμα μετά τα τριάντα και, επειδή η θητεία ήταν ενιαύσια και μη επαναλήψιμη, κατέληγαν να εναλλάσσονται όλοι σε όλα τα αξιώματα. Έτσι οι Αθηναίοι αποκτούσαν πείρα και αυτοπεποίθηση και γίνονταν πολύ αποτελεσματικοί στην άσκηση της εξουσίας. Οποιαδήποτε εργασία ή επιχείρηση επιτρεπόταν στην Αθήνα. Έτσι κάθε θήτας επιδίωκε με την εργασία του να περάσει από την αφορολόγητη του κατάσταση στην φορολογούμενη του ζευγίτη ή του πλουσιότερου, για να απολαμβάνει εκτός από τα άλλα και

τις τιμές όσων εκτελούσαν κάποια λειτουργία. Η ανάγνωση και κατά συνέπεια η γραφή είναι πολύ στενά συνδεδεμένες με τη δημοκρατία. Οι Αθηναίοι έπρεπε οπωσδήποτε να ξέρουν να διαβάζουν και ενδεχομένως και να γράφουν. Στη δημοκρατία οι νόμοι ήταν πάντα γραμμένοι και δημοσιευμένοι στη διάθεση του καθενός. Η δημοσιότητα ήταν πάντα το βάθρο της δημοκρατίας.

Στη Σπάρτη δεν υπήρχαν πολλά αξιώματα, γιατί οι Σπαρτιάτες μάθαιναν κυρίως να «πείθονται τοις κείνων ρήμασι», όχι να διοικούν. Τα κύρια αξιώματα ήταν δύο μόνο και αιρετά: ο Έφορος και ο Γέροντας, Γερουσιαστής. Του πρώτου που ήταν και σπουδαιότερο η θητεία ήταν ενιαυσία του δευτέρου ισόβια. Για να γίνει κανείς Έφορος έπρεπε να έχει κλείσει τα 50, ενώ οι Γέροντες έπρεπε να έχουν κλείσει τα 60. Υπήρχαν και κάποια άλλα αξιώματα σ' εκείνα έκαναν διορισμούς οι Έφοροι. Οι δύο βασιλιάδες ήσαν κληρονομικοί και αναλάμβαναν το αξίωμα, μετά τα 30. Έτσι το ήθελε η ολιγαρχική οργάνωση του πολιτεύματος τους. Το οικονομικό πρόβλημα ήταν λυμένο αλλιώς: τους έτρεφαν οι Είλωτες, οι ίδιοι οι πολίτες απαγορευόταν να εργάζονται ασκούσαν μονάχα, για να είναι ετοιμοπόλεμοι εναντίον των Ειλώτων ή εξωτερικών εχθρών. Στη Σπάρτη δε δίνανε τόση σημασία στα γράμματα. Λίγα δημοσιεύονταν στη Σπάρτη και γι αυτό δεν έχουμε σπαρτιατικές επιγραφές. Οι Έφοροι είχαν δικαίωμα να νομοθετούν και να ερμηνεύουν τους νόμους κατά τη δική τους κρίση: το πολίτευμα τους επέτρεπε αρκετές αυθαιρεσίες.

Γενικά τα μη δημοκρατικά πολιτεύματα δεν ευνοούσαν την εκμάθηση ανάγνωσης και γραφής και μάλιστα τη δυσκόλευαν. Είναι γνωστό πως η αλφαβητική γραφή χρησιμοποιήθηκε μονάχα από τους Έλληνες και όσους ήρθαν σε στενή επαφή μαζί τους και πως ακόμα και σε ελληνικές περιοχές, όπως η Κύπρος, η Μακεδονία, η Ήπειρος, η αλφαβητική γραφή χρησιμοποιήθηκε πολύ λίγο, ακριβώς γιατί είχαν μοναρχικά πολιτεύματα. Η Κύπρος χρησιμοποίησε συλλαβική γραφή μέχρι τον 4ο αι. π.Χ., ενώ οι πριν το Φίλιππο Β Μακεδόνες χρησιμοποίησαν την αλφαβητική γραφή μόνο στους τάφους τους. Δεν έχουν βρεθεί στη Μακεδονία της προελληνιστικής περιόδου επιγραφές με νόμους, ψηφίσματα ή συνθήκες.

Αλέξανδρος Κόντος